

Ищенко Т. В.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

«ГОТИЧНИЙ» НАРАТИВ У РАННІЙ ПРОЗІ П.Б. ШЕЛЛІ

Стаття присвячена проблемі реалізації концепту «готика» в англійській традиції на прикладі ранньої прози Персі Біші Шеллі. Виявляється та простежується зв'язок ранньої прози на прикладі готичних романів «Застроці» та «Святий Ірвін» Шеллі з англійською літературною модою та традиціями початку XIX століття. Вибір саме цих творів для аналізу обумовлений вкрай незначною кількістю наукових досліджень ранньої прози П.Б. Шеллі.

За допомогою порівняльного текстового аналізу ранніх прозових творів П.Б. Шеллі «Застроці» та «Святий Ірвін» виявляються ключові одиниці визначення концепту «готика» в англійській літературі початку XIX століття. Простежуються основні лінгвістичні особливості готичних романів П.Б.Шеллі. Основною темою готичних романів є містичність, загадковість, надприродність у протиставленні раціоналізму літератури освіти. Визначається характерна тематика, що ріднить ранню прозу Шеллі з англійською літературною готикою. Проводиться аналіз готичної лексики та основної тематики у текстовій реалізації концепту готика у прозових творах. Виявляється текстова реалізація концептів «жах», «страх» та інших концептів які є невід'ємними та характерними явищами для готичної прози другої половини XVIII – початку XIX століть.

В результаті системного вивчення ранніх творів та лінгвостилістичної інтерпретації текстів було досліджено готичний наратив за допомогою лексичних одиниць, що використовуються у прозових творах Шеллі.

Особлива увага приділяється дослідженню основних когнитивних ознак, які реалізують концепти «страх» та «жах», як зовнішню прояву страху (опис висловлювання особи, міміки, жестів, тощо), поведінку та психологічний стан. Ретельно проаналізовано місце, вплив та роль мовних засобів для опису природи.

Ключові слова: жанр, готика, рання проза, концепт, жах, готичний роман

Постановка проблеми. Художня спадщина Шеллі ґрунтовно вивчена як за кордоном, так і в нашій країні. Літературно-критичному аналізу піддаються переважно його поетичні роботи. Прозові ж твори розглянуті незначною мірою. Досить тривалий час критики приділяли мало уваги ранній прозі (1810-12гг), відгукуючись про неї як такої, що не представляє літературної цінності [5, с.116]. Таким чином, необхідно проаналізувати саме ранню прозу П. Б. Шеллі. Матеріалом дослідження служать прозові твори «Застроці» та «Св.Ірвін», опубліковані у 1810 та 1811 рр. відповідно.

У ранній творчості Шеллі можна розпізнати сліди «готичної» поетики, особливості її художньої мови та філософського ставлення до світу.

Постановка задачі. У запропонованій статті під час дослідження необхідно: 1) визначити концепт "готика" в англійській літературній традиції; 2) виявити зв'язок прози Шеллі з літературною модою та традиціями початку XIX століття та виявити характерну тематику, що ріднить ранню прозу Шеллі з англійською літературною

готикою; 3) проаналізувати «готичну» лексику у текстовій реалізації концепту готика у прозі П.Б. Шеллі «Застроці» та «Св.Ірвін» [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Жанр готичного роману займає значне місце в історії англійської та світової літератури. Розквіт англійської готичної прози припав на кінець XVIII-початок XIX ст. Літературна готика розглядалася як передромантичне явище (Є. Беркхед, А.А. Елістратова, Н.О. Соловйова), потім як самостійний жанр, вказуючи на той вплив, який вона мала в подальшому на розвиток англійської літератури.

Дослідження теми готичного роману проводилося як зарубіжними, і вітчизняними вченими і літературознавцями: А.А. Елістратова, В.М. Жирмунський, М.Ладигин, Н.О. Соловйова, Є. Беркхед, Д. Вармі, В.Г. Маккарті, М. Седлер, М.П. Алексеева, Т.М. Потніцева та ін.

Творчість П.Б.Шеллі розглядалася головним чином на прикладі ліричних творів, проводилися компаративні дослідження поезії та перекладів різними мовами.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XVIII-XIX століть надзвичайно популярним став «готичний» роман, який був унікальним літературно-художнім явищем та мав небувалий успіх. «Готичний» роман відрізняється способом побудови сюжету, який обов'язково вишиковується навколо таємниці та оточений атмосферою страху, містики та жаху. Першими творцями «готичного» роману були знамениті англійські письменники, такі як А. Редкліф, Г. Уолпол, У. Бекфорд та Ч. Метьюрін, які створили особливу «готичну» атмосферу у своїх творах.

На думку дослідника Б. Нацпок, «готичний» роман став справжнім феноменом літератури передромантизму, що було пов'язано не лише з його новою естетикою, переосмисленням історичного минулого нації, а й з тим, що «готичні» літературні традиції походили з фольклорних та середньовічних джерел, пов'язаних з найдавнішими та найсильнішими людськими почуттями – страхом та жахом перед невідомим [3].

Г. Анікін вказував на присутність у ранніх "готичних" романах "невідворотності рока або загадкової природи людини, що поєднувалися з елементами міфології та надприродного. Даний літературний напрямок відрізнявся ще не тільки гіперболізацією почуттів персонажів, але й сильним перебільшенням в описах місцевості, зайвої містифікації повсякденного, і любов'ю до мелодраматичних ефектів та екзотичного» [1, с. 63].

Н. Соловійова основною темою готичних романів вважає «містичність, загадковість життя, нездатність проникнути у приховані від людського ока таємниці дійсності. Саме ця риса відрізняє готичний роман від попереднього просвітницького роману, в якому теми були орієнтовані на реальні картини життя, в них було головне раціоналістичне пізнання буття» [4, с. 52].

Досліджуючи особливості «готичного» роману, на думку О. Мазур, можна виділити кілька основних ліній:

1) сюжет роману будується строго навколо таємниці чи містичного події: викрадення, вбивство, зникнення тощо;

2) у творі присутній надмірно детальний опис предметів, зовнішності героїв;

3) все оповідання просякнуте атмосферою страху і жаху;

4) дія роману розгортається в старому монастирі, маєтку або родовому замку, при цьому в цих будинках обов'язково повинні бути таємні кімнати і мовчазні слуги;

5) в описах обов'язково повинні бути присутніми нагнітальні фактори: виття вітру, скрип мостин, чийсь стогін тощо;

6) центральний персонаж найчастіше юна дівчина, що уособлює у своєму образі добро і наділена усіма чеснотами;

7) в кінці роману добро обов'язково перемає над злом, а головний герой буде винагороджений за свої муки;

8) у сюжеті обов'язково має бути присутнім лиходій, який є ключовою частиною сюжету [2].

У ранній юності ще не будучи студентом Ігона П.Б. Шеллі як і багато хто захопився готичною літературою. До початку XIX століття англійська готична література набула широкої популярності внаслідок відмови від раціоналізму та прагматизму Просвітництва з одного боку, так і відродження інтересу як до літературної спадщини Середньовіччя, до фольклору, легенд, переказів і народних балад, світу уяви та фантазії з іншого. До цього можна додати і суто національну англійську межу – романтизм, виражений через споглядання пасторального пейзажу, руїн замків, англійської «меланхолії» та ін.

Головне завдання мистецтва автори бачили у впливі його не на розум і почуття, а в прагненні «пробудити всю міць уяви». У літературі поетичної подібні захоплення призвели до зародження та розвитку жанру «цвинтарної» елегії, похмурих філософствувань на тему про минуці земні блага, про самотність, про дику природу; у прозі – сприяли становленню «готичного» роману, де у жахливому вигляді представали руїни середньовічних замків, склепіння старовинних монастирів та абатств, підземелля зі склепами.

Англійська готична проза XVIII ст взяла за основу ірреальне, лякаюче і надприродне. Фобос і Деймос англійської готики – «страх» і «жах» розповіді є основними темами. Шеллі у ранній творчості не випадково звернувся насамперед саме до прози. У романах «Застроці» та «Св. Ірвайн» Шеллі широко використовує тематику, характерну для англійського готичного роману XVIII ст. Це і містичні обставини, викрадення героїв і створення атмосфери страху і жаху через опис обстановки, зовнішності персонажів як позитивних, і негативних, їх характеру та поведінки і обов'язково присутність лиходіїв.

Наслідуючи англійську готичну традицію Шеллі вже на самому початку роману вводить нас в атмосферу надприродного та жахливого, використовуючи для опису «темну лексику», зовнішні атрибути «страшного і жахливого» – викрадення

людей, ув'язнення їх у жахливій печері, «темний невід'ємні елементи: *«everything was till obscured by total darkness, the darkness reigned within still more horrible, Verezzi beheld the interior of his cavern as a place whence he was never again about to emerge – as his grave; the gloomy walls of the cavern upon which the darkness hung».*

З початку розповіді автор визначає психологічний і емоційний стан героїв за допомогою використання емотивів – лексичних одиниць, які виражають емоції людини. Ці ключові слова і є тим, що дозволяє створити і передати атмосферу «готичного» твору, надаючи необхідну дію на читача, намагаючись викликати в читача головним чином негативні емоційні переживання чи співчуття. Читач зазвичай сприймає почуття та емоції персонажів через картину, створену автором за допомогою індивідуально-авторських образів, але у своїй ранній прозі Шеллі ще не створює свої унікальні індивідуально-авторські одиниці, а використовує вже існуючий вокабуляр.

Причини – бажання зацікавити читача, відразу ж занурити його в необхідну атмосферу надприродного, зробити ефект і утримувати увагу читача протягом всього оповідання, викликати співчуття до нещасних, тримати в постійній напрузі, нагнітаючи ситуацію використовуючи для цього тріаду "переляк – страх – жах".

Основними когнітивними ознаками, що представляють концепти «страху» і «жаху» є мовні засоби, що виражають зовнішній прояв страху, який проявляється через емоції персонажів (страх, жах, огида, переляк, тривога, злість тощо) та опис вираження їх обличчя, міміки, жестів тощо: *Oh! what ravages did the united efforts of disease and suffering make on the manly and handsome figure of Verezzi ! His bones had almost started through his skin ; his eyes were sunken and hollow ; and his hair, matted with the damps, hung in strings upon his faded cheek. Zastrozzi's cheeks turned pale with passion, his lips quivered, his eyes darted revengeful glances, Zastrozzi's eye gleamed with impatient revenge.*

Особлива увага приділяється виразу очей: *frightful glare, eyes of Ginotti glaring with demoniacal scintillations; the fire which flashed from his expressive eyes, the dark and mysterious gaze of Ginotti. "St.Irvyne"*

Психологічний стан персонажів, поведінка лиходіїв та їхніх жертв, їх переживань та поведінки, автору чудово вдається показати використовуючи ту саму темну лексику: *his unhappy and dependent situation; darkened expression*

of countenance seemed perfectly correspond with the horror; a small crust of bread was all that now remained of his scanty allowance of provisions

"Zastrozzi"; In the most solemn manner, therefore, he now prepared himself for death, which he was fully convinced within himself was rapidly approaching "St.Irvyne"

Для того, щоб викликати співчуття до персонажа автор із самого початку використовує епітети *wretched*, описує його як *exiled from happiness, hapless victim, Zastrozzi's prey, wretched Verezzi*. У читача викликає співчуття до жертви його стан безпорадності та передчуття гіршого: *Everything was denied him but thought, which, by comparing the present with the past, was his greatest torment. "Zastrozzi"*

Атмосфера страху і жаху за задумом автора має пронизувати весь твір із самого початку та утримувати напругу до кінця. Страх пов'язаний з різними почуттями – ненависті та огиди, зневаги та розчарування, тривоги та трепету, злості та люти: *The feelings of his soul flashed from his eyes – his frown was terrible*. Епітет "extreme" тільки посилює і без того безнадійність, жах, негативну конотацію слова "terror, fear"

Найменші нюанси прояву емоції страху виражені у вигляді дієслів:

the landlord trembling obeyed the summons, weakened by unnatural, extraordinary sleep, he trembled, sullenly obeyed.

Для підтримки читачів в атмосфері страху та страху автор використовує прийом багаторазового повтору ключових лексичних одиниць

horrible situation, horrible events, excess of terror, unnatural sleep, terrible dream, inexplicable horror, dizzy height, dreadful day, mysterious figure, terror, horror, dreadful, tremble, obey. Висока частотність вживання та інших слів

cold tremor, enormous, mysterious, awful, frightful. Кількість позитивних чи нейтральних одиниць незначна, наприклад: *magnificent, tranquil waters; calm, serene;*

Посилювати враження за задумом автора повинні також прикметники та прислівники (часто у найвищому ступіні), що несуть негативну сему у номінативних чи дієслівних конструкціях: *fiercest revenge, most gloomily answered, Ugo most fearfully questioned Z.*

Особливе місце посідає опис місцевості. Для створення похмурої атмосфери автор продовжує використовувати «темну» лексику:

a small inn on a remote and desolate heath , The cottage stood on an immense heath, lonely,

desolate, and remote from other human habitation, desolate and dark cavern, He ran several miles, still the dreary extent of the heath was before him: no cottage yet appeared, where he might take shelter. Night came on – they entered an immense forest. A large and magnificent building, whose battlements rose above the lofty trees. it was built in the Gothic style of architecture and appeared to be inhabited. In a gloomy and remote spot stood the Castella di Laurentini. It was situated in a dark forest. into this gloomy mansion was Verezzi conducted by Matilda.

Порівняємо подібний опис у романі «Св. Ірвін»: *the castle, built like all those of the Bohemian barons, in mingled Gothic and barbarian architecture; the antique entrance and passing through a vast and comfortless hall, fallen grandeur its vast ruins reared their pointed casements to sky. masses of disjointed stone were scattered around; and, save by the whirrings of the bats, the stillness which reigned, was uninterrupted «St. Irvyne».* Тут ми знаходимо прямий посил на середньовічну архітектуру, поетична лексика представлена ширше, і сам опис рясніє подробицями та деталями.

При описі природи і в «Застроці», і в «Св. Ірвіні» автор вдається до використання «темних» епітетів: *violent, terrific, dark, gloomy, remote – Dark, autumnal and gloomy was the hour “St. Irvyne”; violent thunderstorm shook the elements above; a more violent crash shook the cavern; The violence of the storm was past, but the hail descended rapidly, each stone of which wounded his naked limbs «Zastrozzi»*

Для посилення розмаїття автор вдається до використання нейтральної чи поетичної пейзажної лексики: *the sky was serene; the blue ether was sprangled with countless myriads of stars; the night was calm and serene – not a cloud obscured the azure brilliancy of the sprangled concave above – not a wind ruffled the tranquility of the atmosphere below.* Часті лексичні та синтаксичні повтори.

У романі «Застроці» опис природи, пейзажу приділено багато значення. Протягом розповіді автор постійно вдається до опису природи, проте, у своїй описи хоч і часті, але прості. Лексика досить проста і одноманітна, переважно описується дерева, небо, місяць, місячний промінь у темному небі, гори, гірські вершини, вітер, гроза, ніч чи вечір.

The mountains were clothed half up by ancient pines and plane-trees. whose immense branches stretched far; The evening was calm and serene, thew lofty pines signed mournfully, Far to the west

appeared the evening star, which faintly glittered in twilight Zastrozzi; Every flash of lightning, although now distant, dazzled his eyes, accustomed as they had been to the least ray of light; The moon, in tranquil majesty, hung high in air and showed the immense extent of the plain before him. Two pine-trees, of extraordinary size, stood on a small eminence. Описи місяця дуже прості і короткі: – The moonbeam played upon its surface. the moonbeam... threw dubious shades upon the dark underwood beneath. the moonbeams played upon the tranquil waters of Danube. «Zastrozzi». Порівняємо з подібним описом у Св. Ірвіні: *The majestic moon which hung above their heads tinged with silver the fleecy clouds which skirted the far-seen horizon; and borne on the soft of the evening zephyr, shadowy lines of vapour at intervals crossed her orbit; then vanishing into the dark blue expansiveness of ether, their fantastic forms, like the phantoms of midnight, became invisible «St. Irvyne».* Тут ми вже знаходимо поетичний опис нічного місячного пейзажу. Уточнюються та детально описуються вже пори року, описи рясніють різними барвами. Метафори, епітети, порівняння, уособлення та гіперболи зустрічаються досить часто саме у Св. Ірвіні: *It was autumn. The mountain-tops, the summits of the far-seen piles of rock, were gilded by the setting glory of the sun; It was now hastening towards spring and the whole country began to gleam with the renewed loveliness of nature. Odoriferous orange-groves scented the air. the face of nature was smiling and gay St. Irvyne.* Яскраві фарби, звуки та запахи наповнюють та оживлюють природу.

Шеллі використовує різні стилістичні прийоми з метою передати «готичну» атмосферу та створити у читача відповідний стан. У романі "Застроці" ми можемо знайти лише невелику частину тропів – епітети *gloomy, with a demoniac smile;* порівняння *a pitchy darkness; light and symmetrical as a celestial sylphid; the death-like fiat of her destiny;* деривати *fear- fearful-fearfully* і лексичні повтори. У Св. Ірвіні тропи представлені набагато ширше: епітети – *gigantic, deafening, ferocious, terrific, lifeless, darkened, frightful etc,* метафори *Verezzi was still wrapped in deep sleep, nature seemed to have drawn her most gloomy curtain, The storm at last ceased, the pealing thunders died sway in indistinct murmurs, his soul seemed to have winged its way to happier regions. a cavern, which yawned in a dell close by. «Zastrozzi».* У романі «Св.Ірвін» метафоричні описи зустрічаються набагато частіше, ніж у «Застроці», *cp. the inhabitants of Genoa lay*

wrapped in sleep; as if hell had yawned at the feet of the hapless Wolfstein; all was silent in the chamber of death; the precipice yawned widely beneath his feet; приєм олицетворення – the pines signed, midnight meteors danced above the gulf; the rocky bosom of the mountains, синонімічний ряд та лексичні повтори, поетизми – perish with hunger, limbs, fatigue, oblivion, Day had not yet appeared, but faint streaks in the east presaged the coming morn. Всі ці лексико-стилістичні прийоми на читача за авторським задумом повинні передавати потрібну атмосферу.

Трохи піднесений стиль, що ріднить прозу з поезією, ми зустрічаємо вже на самому початку: *Not long did the hapless victim of unmerited persecution enjoy an oblivion which deprived him of a knowledge of his horrible situation. He awoke – and overcome by excess of terror, started violently from the ruffians' arms. The day passed as had the morning – death was every instant before his eyes – a lingering death by famine – he felt its approaches; night came, but with it brought no change.* Втім, подібні пасажі зустрічаються й надалі протягом усього твору.

Висновки та пропозиції. Таким чином, провівши дослідження ранніх романів П.Б. Шеллі можна дійти таких висновків: на початку XIX століття в англійській літературі досить популярною стала «готична» тематика, що полягала в присутності в сюжеті роману ірреальних, лякаючих і надприродних тем і характерних лексичних одиниць. Концепт «готика» виражений у використанні емотивів, «темної» лексики надання характерної атмосфери готичного роману. У своїх романах П.Б.Шеллі широко використовує «темні» епітети, лексичні повтори, порівняння та метафори, при цьому в романі «Застроцці», який був написаний та виданий першим, використання цих тропів ми бачимо рідше, ніж у «Св. Ірвіні».

У другому романі автор частіше вдається до стилістичних прийомів персоніфікації, метафоричних порівнянь та поетизмів, що досить сильно відрізняє його другий роман у лексико-стилістичному плані. Пасажі з описом пейзажу виділяються барвами, метафорами та поетизмами, які ріднять роман із поетичними творами, написаними надалі.

Список літератури:

1. Аникин Г. В. История английской литературы. М. : Высшая школа, 1985. 431 с. С. 63
2. Мазур О. И. Традиции жанра готического романа в русской литературе на примере повести Н. М. Карамзина «Остров Борнгольм» и повести А. С. Пушкина «Пиковая дама» URL: <https://www.nsportal.ru/ap/library/literaturnoe-tvorchestvo/2014/03/18/traditsii-zhanra-goticheskogo-romana-v-russkoy-literature> (дата обращения: 11.06.2019).
3. Нацпок Б. Р. Английский «готический» роман: к вопросу об истории и поэтике жанра. *Психология человека*. URL: <https://www.psibook.com/literatura/angliyskiy-goticheskiy-roman-k-voprosu-ob-istorii-i-poetike-zhanra.html> (дата обращения: 02.06.2019).
4. Соловьева Н. А. У истоков английского романтизма. Москва: Издательство Московского университета, 1988. 232 с.
5. Kenneth Cameron. The young Shelley: Genesis of a Radical. New York: Macmillan, 1950. С. 116.
6. The Complete poetry of P. B. Shelley : 2 vols to date / D. H. Reiman and N. Fraistat (eds.). Baltimore, MD : John Hopkins University Press, 2000. С. 332.

Ishchenko T. V. "GOTHIC" NARRATIVE IN EARLY PROSE BY P.B. SHELLEY

The article is devoted to the problem of the implementation of the concept of "Gothic" in the English literary tradition on the example of the early prose of Percy Bysshe Shelley. The connection of early prose is revealed and traced on the example of Gothic novels of "Zastrozzi" and "St. Irvyne ; or, the Rosicrucian" with English literary fashion and traditions of the early 19th century. The choice of these works for analysis is due to the extremely small number of scientific studies of the early prose of P.B. Shelley.

With the help of a comparative textual analysis of the early prose works of P.B. Shelley "Zastrozzi" and "St. Irvyne ; or, the Rosicrucian" key units are identified to define the concept of "Gothic" in English literature of the early 19th century.

The main linguistic features of the "Gothic" novel as a phenomenon of pre-romantic literature are traced. The main theme of Gothic novels is mysticism, mystery, supernaturalism in contrast to the rationalism of enlightenment literature. The characteristic theme is determined, which makes Shelley's early prose related to English literary gothic. The analysis of the Gothic vocabulary and the main theme in the textual implementation of the concept of Gothic in prose works is carried out. The textual realization of the concepts "horror", "fear" and other concepts that are integral and characteristic phenomena for the Gothic prose of the second half of the XVIII and early XIX centuries is revealed.

As a result of systematic study of early works and linguistic-stylistic interpretation of texts, the Gothic narrative was studied with the help of lexical units used in Shelley's prose works.

Particular attention is paid to the study of basic cognitive features that implement the concepts of "fear" and "horror" as an external manifestation of fear (description of facial expressions, facial expressions, gestures, etc.), its behavior and psychological state. The place, influence and role of linguistic means for the description of nature are carefully analyzed.

Key words: *genre, gothic, early prose, concept, horror, gothic novel*